

درآمدی بر نگرش اسلام و حقوق بین الملل بشر دوستانه بر حفظ محیط زیست

محمود گلستانی* _ الهام پهلوانی**

چکیده نوشتار:

هدف اصلی از حفاظت محیط زیست در منابع اسلامی و اسناد بشر دوستانه، پرهیز از آسیب رساندن به عناصر طبیعی است. محیط زیست موهبتی است الهی که استفاده مفید و صیانت از آن می‌تواند اثرات رو به رشدی در زندگی انسان و ارتقاء کرامت انسانی داشته باشد. احکام اسلامی و اسناد حقوق بین‌الملل بشر دوستانه به قواعد مرتبط با حفظ محیط زیست که هدف آنها منافع مشترک بشریت است، توجه‌ای ویژه داشته و ابراز می‌دارند که حق بر محیط زیست، تکلیف و مسئولیت در برابر محیط زیست را به همراه دارد. لذا هر عملی که مغایر با منافع مشترک بشریت باشد، باید مورد پیگرد قرار گیرد.

ریشه حقوق بشر دوستانه، مسأله کرامت انسانی است. قرآن کریم در آیه 70 سوره مبارکه اسراء "وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ" بر این اصل آفرینش تأکید دارد که بشریت مورد تکریم خداوند است. یکی از وظایف اصلی بشر حفظ جان است که این مهم جز با زیستن در محیطی ایمن و سالم، امکان‌پذیر نمی‌باشد.

اهمیت حفظ محیط زیست برای جامعه بشری و افزایش روز افزون مخاطراتی که به واسطه مخاصمات مسلحانه و پیشرفت تکنولوژی، این عنصر طبیعی را در معرض تهدید قرار می‌دهد، اندیشه حمایت از محیط زیست را در جامعه بین‌المللی مطرح کرد که با فعالیتهای تابعان حقوق بین‌الملل، موضوع بسیاری از کنوانسیون‌ها و منابع متعدد بین‌المللی قرار گرفت.

در یک کلام می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که در منابع معتبر اسلامی (چند قرن قبل از بروز اولین سند بشردوستانه) و اسناد بشردوستانه بر حفظ محیط زیست تأکید ویژه‌ای گردیده و افراد را به خصوص در زمان مخاصمات مسلحانه از تخریب محیط زیست بر حذر می‌دارد.

کلید واژگان: اسلام، حقوق بین‌الملل بشردوستانه، حفظ و حمایت از محیط زیست.

* کارشناس ارشد حقوق بین‌الملل دانشگاه آزاد اسلامی واحد دامغان، مدرس دانشگاه جامع علمی کاربردی استان سمنان و دانشگاه پیام نور واحد

مهدیشهر، پست الکترونیک: Golestani.m22@gmail.com

** کارشناس ارشد علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد، مدرس دانشگاه جامع علمی کاربردی استان سمنان و دانشگاه پیام نور واحد

مهدیشهر، پست الکترونیک: pahlevani.e22@gmail.com

مقدمه:

یکی از دستاوردهای عصر مدرن، رشد و توسعه تکنولوژی در عرصه‌های مختلف است که به نوعی و ناخواسته موجب تخریب و نابودی محیط زیست طبیعی شده است. گسترش راه‌ها باعث از بین رفتن درختان، کوه‌ها و غیره شده است؛ استفاده بی‌رویه از ابزارآلات صنعتی، نظامی و مواد شیمیایی و سموم به خصوص پس از دهه 1970 میلادی به این سو، آلودگی‌های فزاینده خاک، آب و هوا، همواره «محیط زیست» را تهدید نموده و آسیب‌های جبران‌ناپذیری به آن وارد ساخته است. امروزه جنگ و عوامل تخریب‌کننده طبیعت و محیط زیست چنان رو به گسترش است که زنگ خطر ویرانی محیط زیست در همه جای جهان به صدا درآمده است. بنابراین توجه و حفظ محیط زیست در زندگی بشر یکی از مهمترین معضلاتی است که جهان امروز با آن مواجه است و آگاهی نسبت به اهمیت محیط زیست سالم و پاک برای زندگی بهتر و سالم‌تر رو به افزایش است. در حالی که اکنون بشریت نسبت به آلودگی محیط پیرامون خود ابراز نگرانی می‌کند و در پی یافتن راه‌حلهایی برای مبارزه با این معضل برآمده است که این مهم به خوبی در اسناد حقوق بین‌الملل بشر دوستانه و منابع معتبر اسلامی به خصوص قرآن کریم ذکر گردیده است.

اصطلاح محیط زیست

محیط زیست از لحاظ لغوی از دو واژه «محیط» و «زیست» ترکیب شده است. محیط واژه‌ای عربی بوده و از ریشه «حوط» و به معنای احاطه‌کننده است. «زیست» نیز واژه‌ای فارسی و مترادف زندگی و حیات است. بنابراین محیط زیست در برگیرنده کلیه عناصر طبیعی و انسان ساخت می‌شود که افراد انسانی و حیوانات و یا گیاهان و گونه‌ها را احاطه نموده و یا کلیه عوامل ملموس و غیر ملموس که چارچوبه حیات را شامل می‌شود (1).

در مقدمه بیانیه کنفرانس سازمان ملل متحد درباره محیط زیست انسان در سال 1972 در استکهلم به دولتها اعلام می‌دارد: «انسان مخلوق و شکل‌دهنده محیط زیست خود است. محیطی که وی بقای فیزیکی، فرصت رشد معنوی (اخلاقی، اجتماعی و روحی) عطا می‌کند (2)؛ در واقع آنچه حقوق محیط زیست در پی آن است این است که انسانها حق دارند که محیط زیست آنها از شرایط مناسب برای زندگی سعادت‌مندانه توأم با امنیت و سلامت برخوردار باشد (3).

از دیدگاه دیوان بین‌المللی دادگستری نیز محیط زیست فضایی است که در آن موجودات انسانی زندگی می‌کنند و کیفیت زندگی و سلامتی‌شان از جمله برای نسل‌های آینده به آن فضا وابسته است. طبق مصوبه 27 ژوئن 1967 شورای اروپا محیط زیست را شامل آب و هوا، خاک، عوامل درونی و بیرونی مربوط به حیات هر موجود زنده می‌داند. (4) در تعریفی دیگر محیط زیست شامل همه یا بخشی از عناصر تشکیل‌دهنده محیط طبیعی اعم از آب، هوا، خاک چه در سطح و چه در عمق، در حالت طبیعی یا محیط انسان ساخته می‌باشد (5).

حقوق محیط زیست رشته‌ای از حقوق است که با حفاظت و حمایت از محیط زیست مرتبط است و در برگیرنده اقدامات پیشگیرانه به همراه اقداماتی برای ایجاد مسئولیت و پاک‌سازی حوادثی است که به محیط زیست آسیب و خسارت می‌زند. این خسارات، زیان‌های زیست‌محیطی است که بر اشخاص یا اشیا از طریق محیط زیستی وارد می‌شود، که در آن زندگی می‌کنند. در اینجا محیط زیست، منبع خسارت است، نه زیان‌دیده. برخی دیگر در این باورند که این خسارت، ناشی از آلودگی است و مرتبط با همه خسارتی است که در کاهش عناصر طبیعی (آب، هوا، خاک) دخیل است (6).

در مجموع می‌توان گفت، محیط زیست سالم موهبتی خداوندی است که از کلیه موجودات، منابع و عوامل و عناصری که در اطراف هر موجود زنده وجود دارد به وجود می‌آید و امکان زندگی و حیات را برای تمام موجودات زنده فراهم می‌کند و از لحاظ مادی و معنوی باعث رسیدن به کمال در انسان‌ها می‌شود.

محیط زیست در اسلام

در جهان امروز مسئله آلودگی محیط زیست، یکی از مهمترین و حادثترین مشکل تمدن انسانی است، زیرا آلودگی محیط زیست بر نظم و بقای طبیعت اثر می‌گذارد و پیامدهای زیانباری برای زندگی انسان، حیوان، گیاه دارد. در این میان نقش انسان در آلودگی محیط زیست بسیار چشمگیر است و به نوعی پیوندی ناگسستی میان انسان و طبیعت وجود دارد.

بر این اساس همه ادیان به طریقی، بر حفظ و بقای جهان طبیعت تأکید دارند. داستان حضرت نوح یک سمبل از لزوم حفظ گونه‌هاست که در دین مسیحیت و یهود مطرح شده است؛ قانون اساسی اندونزی

الزام کلی قرآن در احترام به خلقت را در متن دیباچه خود منعکس کرده است که محیط زیستی که خداوند متعال به مردم اندونزی اعطا کرده است، شامل همه جنبه‌ها و ابعادش می‌شود. (7) این مطلب از نظر اسلام نیز به عنوان آخرین دین جهانی به دور نبوده و به روش‌های مختلف نیز خداوند متعال در کتاب آسمانی خود، به آن پرداخته است و از انسانها می‌خواهد تا به محیط زیست احترام بگذارند.

در میان ادیان مختلف، تفکر اسلامی به عنوان مکتب جامع، معتدل‌ترین و منطقی‌ترین نظریه را در مورد طبیعت معرفی می‌کند، چنان که در قرآن کریم، نه اجازه می‌دهد بشر، طبیعت را به علت بزرگی آن، خدای خویش بداند و در مقابل آن سجده کند و نه آن را موجودی بدون روح می‌داند، بلکه جلوه‌های طبیعی را آیه، نشانه، کلمه خداوند و موجوداتی با شعور نسبی که تسبیح گوی خداوندند، معرفی کرده است و انسان‌ها را به پرستش خالق آنها فرا می‌خواند. (8)

دین مبین اسلام تمام امور مربوط به بشر را پیش‌بینی کرده و در این راستا، به خوبی با آموزه‌های ارزشمند خود گامی مؤثر در ارتقای زندگی آدمیان برداشته است. این آموزه‌ها در درجه اول در کلام خداوند متجلی شده، چنانچه خداوند در قرآن کریم که در سال 610 میلادی بر پیامبر نازل شد خطاب به انسانها در آیه 89 از سوره نحل می‌فرماید: این کتاب را که بر تو نازل کردیم بیانگر همه چیز است. در آیه 6 سوره انعام نیز، کامل بودن این راهنمای زندگی را تأیید نموده و می‌فرماید: ما چیزی را در کتاب (تکوین از نظر ثبت جریانات هستی و برنامه های آفرینش) فروگذار نکرده‌ایم».

قرآن کریم و در همان ابتدای امر، هدف خود را از نزول این کتاب هدایت و دستورالعمل معرفی می‌کند. به طوری که در آیه 2 سوره بقره (ص 4) می‌فرماید: «در (وحی بودن و حقانیت) این کتاب هیچ شکی نیست، سراسرش برای پرهیزکاران هدایت است». لذا عالم خلقت با نظم هدفمند و از روی حکمت تدوین شده است (9).

در درجه دوم، این آموزه‌ها در احادیث و روایاتی که از پیامبران و امامان ذکر شده نیز وجود دارد، به گونه‌ای که پیامبر اسلام در حجه الوداع فرمودند: هر چه را مردم تا روز قیامت به آن احتیاج دارند، بیان کردم و از چیزی فروگذاری نکردم.

بنابراین از آنجا که قرآن و روایات به همه امور اشاره دارد، به طور قطع به طبیعت، عناصر، فواید و آثار آن و همچنین به لزوم حفاظت از آن نیز پرداخته‌اند. خداوند در آیات فراوانی به این موضوع اشاره

می‌کند. به طور مثال قرآن کریم می‌فرماید: خداوند شما را جانشین گذشتگان در زمین قرار داد تا شما را در آنچه که بر روی زمین بر شما داده بیازماید، بدرستی که پرودگار تو زود عقوبت است و بسیار مهربانست (10) بر این اساس از آنجا که از نعمتهای خداوند، آب، باران، خاک، گیاه و غیره است، اگر ابناء بشر، منابع طبیعی را حفظ کند، از زندگی بهتری برخوردار می‌شوند و اگر آنها این منابع را مورد تخریب قرار دهند، بدون هیچ شک تنبیه به دنبال خواهد آمد.

از آنجا که خداوند انسان‌ها را از زمین آفرید، انسان را نیز مأمور آبادانی زمین می‌نماید و از او می‌خواهد تا به آبادی امانتی که به وی سپرده شده است، بپردازد و آن را از هرگونه گزند و تباهی بازدارد (11). این نشان دهنده این است که انسانها که مسئولیت حفظ و نگهداری از منابع طبیعی را به عهده دارند باید در حفظ محیط پیرامون خود بکوشند، چنانچه قرآن کریم کسانی را که با تخریب و فساد مظاهر زیبای خداوند، نظام آفرینش را از بین می‌برند، نکوهش می‌کند و نارسایی‌ها و مشکلات روی زمین را ناشی از اعمال انسانهای فاسد می‌داند (12) و خداوند انسانهایی که در زمین فساد می‌کنند را از زیان‌کاران می‌داند. (13)

پیامبر اکرم نیز در این رابطه می‌فرماید: سه گروهند که با کار خود، مورد لعنت خداوند قرار می‌گیرند: کسانی که اماکن عمومی، سایه‌بان‌ها و محل پیاده شدن مسافران را آلوده کنند؛ کسانی که آب عمومی (آب نوبتی) را غصب کنند؛ کسانی که سدّ معبر کنند و مانع عبور عابران شوند. امام صادق نیز می‌فرماید: زندگی بدون داشتن سه چیز بر انسان گوارا نیست: هوای تمیز، آب فراوان و گوارا، زمین حاصلخیز (14).

همچنین خداوند متعال در بسیاری از سخنان خود، عناصر طبیعت و هر آنچه در آسمانها و زمین است (از جمله آب، باد، خاک) را یکی از ابزارهای شناخت و تذکر برای انسانها معرفی می‌کند، زیرا تفکر در مورد عناصر طبیعی، انسان را به شناخت بهتر عالم وجود و در نهایت به شناخت عالم هستی و یگانگی خداوند راهنمایی می‌کند. (15)

از دید قرآن کریم برای رسیدن به این شناخت باید یکسری اصول و قوانینی را برای حفظ محیط زیست و در نتیجه حیات عالم هستی رعایت کرد. برای نمونه در آیات شریفه متعددی از قرآن می‌فرماید: «یقیناً برای هر چیزی، اندازه‌ای قرار دادیم»، «ما هر چیزی را به اندازه آفریدیم»، «هر چیزی نزد او، اندازه‌ای

دارد». بنابراین بایستی به طور صحیح و درست مورد بهره برداری قرار گیرد تا از نابودی آنها جلوگیری شود و علاوه بر آن، برای استفاده نسل‌های بعد، مورد حفاظت و نگهداری قرار گیرد، زیرا مواهب طبیعی فقط به نسل حاضر تعلق ندارد (16).

از سوی دیگر، در دین اسلام قانون لاضرر (لا ضرر و لا ضرار فی الاسلام) وجود دارد که بر طبق آن ضرر و زیان زدن به شخص یا اشخاص دیگر به هیچ وجه روا نیست و پیامبر اسلام - صلی الله علیه و آله وسلم - شدت آن را نهی فرموده است. امروزه آلودگی محیط زیست مصداق بارز ضرر وارد نمودن به سلامت افراد جامعه به شمار می آید (17)

البته حفاظت از محیط زیست به معنی استفاده نکردن از آن نیست، بلکه استفاده از محیط زیست، جایز و بلکه مرجح است و در آیه های قرآن، امر به گردش کردن در محیط زیست شده است و در مواردی که حفظ سلامتی به استفاده از محیط زیست منحصر باشد، حکم وجوب بر آن جاری خواهد بود. به طور مثال خداوند در آیه 28 سوره بقره می فرماید: او خدایی است که همه آنچه در زمین است را برای شما خلق کرد. از این آیه چنین می توان استدلال نمود که لازمه اینکه تمام اشیا در زمین برای انسان خلق شده، استفاده عقلایی و بجا از آنهاست و استفاده عقلایی از طبیعت و محیط زیست نیز استفاده درست و در جهت حفظ نشاط جسمی و روحی خواهد بود (18)

نگاه قرآن کریم به طبیعت توصیفی از طبیعت و دستوری نسبت به رابطه انسان با طبیعت است که از مجموع آنها می توان به قواعد اخلاقی و حقوقی مورد نظر قرآن در زمینه محیط زیست طبیعی و انسانی دست یافت که اگر این حقوق رعایت نشود شالوده بشر با اشکال مواجه می شود و در نتیجه نظام هستی به مخاطره می افتد. در واقع خداوند متعال که خود انسانها را آفریده و خود بر طبیعت و سرشت آنها آگاه است، خود سند نگهداری و حفظ محیط زیست و راهکارهایی جلوگیری از آلودگی آن را در قالب صدها آیه و روایات به طور مستقیم و غیر مستقیم برای انسانها در نظر گرفته است. بر این اساس آموزه هایی که در باب محیط زیست اعلام داشته، چنانچه به خوبی رعایت شود باعث ارتقای حفظ محیط زیست و در نهایت باعث رشد و تکامل بشر خواهد شد.

با توجه به آیاتی که ذکر شد، طبیعت در تسخیر انسان و برای بهره برداری در اختیار او قرار دارد. انسان می‌تواند با استفاده از تواناییها و خلاقیت‌هایی که خداوند در سرشت او قرار داده، بهترین بهره را از طبیعت ببرد، و با خردورزی دنیا را مزرعه آخرت و سرمایه زندگی اخروی خویش قرار دهد. از دیدگاه اسلام، احترام به محیط زیست از جمله قطع کردن درختان، آلوده کردن هوا و از این قبیل چه در زمان صلح و چه زمان جنگ مکروه است، مگر در صورت ضرورت. به این معنا، رعایت حفظ محیط زیست در زمان صلح شدیدتر است (19).

محیط زیست و حقوق بشردوستانه

محیط زیست به معنای امروزی آن مفهومی نو و تازه است و بیش از سه دهه از عمر آن نمی‌گذرد. کنفرانس 1972 در استکهلم تحت عنوان «محیط زیست انسانی» را سرآغاز آگاهی‌های بین‌المللی در خصوص محیط زیست دانسته‌اند. بعد از آن اجلاس دیگر در شهر ریو دو ژانیرو برزیل در سال 1992 میلادی معروف به «اجلاس زمین» با شرکت هیئت‌های نمایندگی از 80 کشور جهان با حضور رؤسای دولتها، مقامات بلند پایه، محققان و کارشناسان برجسته تشکیل شد. (20).

اصل 26 کنفرانس استکهلم در خصوص محیط زیست بیان می‌دارد: «انسان و محیط زیست را باید از اثرات تسلیحات هسته‌ای و همه وسایل تخریب جمعی دیگر مصون داشت. دولتها باید کوشش نمایند تا در کوتاهترین مدت، در بطن ارگانهای بین‌المللی مناسب، درباره حذف و نابودی کامل تسلیحات مزبور توافق حاصل نمایند (21).

اصل 23 اعلامیه ریو اعلام می‌دارد محیط زیست و منابع طبیعی تحت ظلم، سلطه و اشغال باید حفاظت شود و در اصل 24 خود جنگ را مخرب توسعه پایدار¹ می‌داند و از دولتها می‌خواهد قواعد حقوق بین‌الملل را در ارتباط با حفاظت از محیط زیست در زمان مخاصمات مسلحانه رعایت نموده و در صورت ضرورت در توسعه آن مشارکت نمایند (22).

¹ مطابق تعریف کمیسیون برونلند، توسعه پایدار به معنای توانایی نسل حاضر برای تأمین نیازهایشان است، بدون آنکه ظرفیت نسل آینده را در برآورد نیازهایشان به خطر اندازد. بنگرید به: علی مشهدی، ترمینولوژی حقوق محیط زیست، تهران، خرسندی، ص91.

جنگ جهانی اول و دوم باعث آلودگی و تخریب گسترده محیط زیست می‌شود و خسارات زیادی را به طبیعت، آب‌های شیرین وارد می‌کند. همچنین با به کارگیری جنگ افزارهای کشتار جمعی و پیشرفته که قدرت تخریبی گسترده دارد و یا به کارگیری سلاحهایی که دارای مواد آلاینده و خطرناک هستند، نظیر سلاحها و گازهایی شیمیایی و حتی مین‌های زمینی آلودگی بیشتر خاک و هوا را فراهم می‌آورند. بر این اساس این نکته شکل گرفت که اصول بیانیه‌های استکهلم و ریو را می‌توان یا نمی‌توان در جریان مخاصمات مسلحانه در مورد حفاظت از محیط زیست به کار بست. این امر باعث توجه به قوانین حقوق بشردوستانه گردید (23).

حقوق بشردوستانه طی دوران درگیری‌های مسلحانه با حقوق محیط زیست محیطی مرتبط‌اند. حقوق بشردوستانه، شکل توسعه یافته و تقویت شده حقوق بین‌الملل سنتی جنگ (حقوق زمان جنگ) به شمار می‌آید. در این زمینه بیشتر قواعد جنگ، امروزه حتی آن دسته از مخاصمات مسلحانه بین‌المللی را که طرفهای درگیر، آنها را جنگ تلقی نمی‌کنند، دربرمی‌گیرد. حقوق بشردوستانه منشأ نسبتاً جدید دارد و شامل همه قواعد حقوق بین‌الملل است که به منظور رفتار با افراد - اعم از غیرنظامی یا نظامی، مجروح یا سالم - در مخاصمات بین‌المللی تدوین شده‌اند. همچنین این واژه بسیاری از قواعد حقوق بین‌الملل عرفی را شامل می‌شود (24).

اساس شکل‌گیری حقوق بشردوستانه، محدود کردن آزادی عمل دولتهای حاکم و درگیر در جهت انسانی کردن مخاصمات است. در این راستا، دولتها به طور کلی پذیرفته‌اند که سلاحها و تاکتیکهای مورد استفاده در جنگ می‌بایست تنها اهداف نظامی را نشانه روند، باید متناسب با اهداف نظامی و ضرورتهای معقول و در جهت دستیابی به آن اهداف به کار گرفته شوند و نباید باعث رنج بیهوده قربانیان و یا موجب صدمه بیش از حد بشوند (25). کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو سال 1949 و دو پروتکل الحاقی 1977 دستمایه‌های اصلی حقوق بشردوستانه هستند (26)

مقررات بشر دوستانه که از محیط زیست در جنگها حمایت می‌کند در کنوانسیونهای بین‌المللی به دو شیوه خاص و عام وجود دارد. به عبارتی روشی محدود به زمان مخاصمات و روشی بدون محدودیت.

قواعد خاص، قوانینی است که در دوران جنگ شکل گرفته و جنبه زیست محیطی آن بیشتر مورد توجه است. اصول و قواعد خاصی که حفظ محیط زیست و مسائل مربوط به آن را در دوران جنگ و منازعات مسلحانه مورد ملاحظه قرار داده و کشورها را متعهد به رعایت آن دانسته، عبارتند از بند 3 ماده 35 پروتکل شماره 1 ضمیمه کنوانسیونهای ژنو مصوب 1977م. که به موجب آن استفاده از ابزار و وسایل جنگی که به غرض خسارت گسترده و شدید از سوی متخاصمان یا یکی از آنها به کار گرفته می شود و به طور طبیعی محیط زیست را مواجه با خطر و آسیب دیدگی می کند و یا احتمال بروز تخریب محیط زیست برود، ممنوع شده است (27). حال این سوال مطرح می گردد که چنانچه طرفهای درگیر بدون غرض، باعث ایراد خسارتی نه چندان گسترده به محیط زیست گردند، کدام مرجع مسئولیت و آسیبهای وارده را عهده دار است؟

همچنین به موجب بند 1 ماده 55 این پروتکل اول سال 1977 نیز استفاده از چنین ابزار و ادوات جنگی ممنوع است. در این بند آمده: در هنگام جنگ می بایست مراقبت شود که از محیط زیست طبیعی در برابر آسیب های گسترده، درازمدت و شدید، حفاظت به عمل آید. این حفاظت شامل ممنوعیت استفاده از روش ها یا وسایل جنگی می شود که منظور از آن وارد کردن چنین آسیبی به محیط زیست طبیعی بوده یا احتمال وارد آمدن چنین آسیبی می رود و در نتیجه به سلامتی یا بقای سکنه لطمه بزند. در بند 2 این ماده نیز آمده: حمله به محیط زیست طبیعی به عنوان اقدام تلافی جویانه ممنوع است (28). البته باید خاطر نشان کرد تفسیر عکسی که از بند 2 ماده 55 استنباط می گردد این نکته است که چنانچه حمله به محیط زیست طبیعی به عنوان اقدام تلافی جویانه تلقی نگردد، ممنوعیت نداشته و دست طرفین مخاصمه را تا حدودی جهت تخریب محیط زیست باز نگه می دارد.

علاوه بر قواعد خاص مندرج در کنواسیون منع روشهای تغییر زیست محیطی رویه های قابل ملاحظه ای وجود دارد که حمله عمدی به محیط زیست به عنوان یک روش جنگی را منع می کند. قواعد عام، اصول و مقرراتی است که می توان از آنها به نفع حمایت از محیط زیست چه در دوران صلح و چه در دوران جنگ استفاده کرد. اصول عام ناظر بر هدایت مخاصمات نسبت به محیط زیست عبارتند از:

1- هیچ بخشی از محیط زیست نباید مورد حمله قرار گیرد مگر آنکه هدف نظامی باشد؛

2- انهدام هر بخش از محیط زیست طبیعی ممنوع است مگر آنکه ضرورت مبرم نظامی ایجاب کند؛

3- حمله علیه یک هدف نظامی در صورت احتمال آسیب تصادفی به محیط زیست که نسبت به مزیت عینی و مستقیم نظامی پیش بینی شده بیشتر باشد، ممنوع است (29).

همچنین می‌توان به آرای دیوان بین‌المللی دادگستری که به نحوی مرتبط به جنگهاست، اشاره کرد؛ نظیر قضیه آزمایش هسته‌ای فرانسه در آبهای اقیانوس آرام، که استرالیا و نیوزیلند به سبب نقض حاکمیت و نقض حقوق بین‌الملل محیط زیست خواستار توقف آن شدند و دیوان با بررسی استدلالهای طرفین فرانسه را از ادامه آزمایشها منع کرد. علاوه بر این رأی دیوان بین‌الملل دادگستری، در قضیه مشروعیت استفاده از سلاحهای هسته‌ای در سال 1996م. مهمترین رأی دیوان در زمینه حفظ محیط زیست است. دیوان در صدور رأیش با تأکید بر پرهیز دولتها از انجام اعمالی که به محیط زیست آسیب می‌رساند، نوشت: استفاده از هر نوع سلاح و از جمله سلاحهای هسته‌ای و روش جنگی که باعث ورود صدمه‌های شدید گسترده و طولانی مدت به محیط زیست شوند، ممنوع است (30). استفاده از عبارت "هر نوع سلاح" در رأی مذکور باعث می‌گردد هر آلتی که در مخاصمات مورد استفاده قرار گیرد را تحت شمول خود قرار دهد که این امر یک قدم مثبت در حفظ و حمایت از محیط زیست، به خصوص در زمان جنگ می‌باشد.

استفاده بهینه از طبیعت به حفظ طبیعت بستگی دارد، در صورتی که بشر کمر به نابودی طبیعت ببندد، موجب محرومیت نسلهای بعد از این مواهب الهی می‌شود. استفاده و بهره‌برداری بهینه از طبیعت و حق داشتن نسلهای بعدی به مواهب و نعمت گسترده الهی، بشر را ملزم به رعایت حفظ محیط زیست می‌کند. این نکته اختصاص به دوران صلح ندارد، بلکه اصل استفاده همه انسانها از طبیعت، بشر را ملزم می‌کند که در جنگها طوری عمل کند که موجب محرومیت نسلهای بعدی از طبیعت نگردد؛ زیرا منابع طبیعی برای عموم انسانها است. این اصلی است که اسلام قرنهای پیش به آن پرداخته بود و غرب با عبور از لایه‌های ظلمانی قرون و پشت سر گذاشتن جنگهای وحشتناک قرون وسطایی توانست در عصر شکوفایی خرد و انقلاب صنعتی به آن برسد که امروز دانستن و درک آن برای روشنفکران شرقی مایه مباهات است.

همین اصل مورد توجه دیوان بین‌المللی دادگستری در صدور رأی در قضیه قلمرو ماهیگیری انگلستان و آلمان علیه ایسلند در 25 جولای 1974م. قرار گرفته و چنین آمده است:

این منابع تنها برای استفاده نسل حاضر نیستند، بلکه باید برای نسل آینده نیز حفظ شوند و این که هیچ دولتی نمی‌تواند منحصرراً از منابع طبیعی محیط زیست استفاده کند و میراث مشترک بشر را نادیده بگیرد؛ چرا که این منابع نعمتهایی هستند که برای استفاده نسل حاضر و نسل های آینده هستند. بر این اساس، بقای منابع طبیعی همانند اصل توجه به منافع سایرین، ستونهای حیاتی و اصلی حقوق محیط زیست را تشکیل می دهند (31).

به طور خلاصه رویه کشورها به صورت گسترده انهدام کلی محیط زیست را به عنوان نوعی سلاح منع می‌کند. کنوانسیون منع روشهای تغییر زیست محیطی (ENMOD) ایجاد تغییرات عمدی در محیط زیست به منظور وارد ساختن اثرات گسترده، بلند مدت یا شدید به عنوان وسیله انهدام، آسیب یا صدمه به یک کشور دیگر عضو را منع می‌کند. تفاوت بین این مقررات و مقررات مندرج در پروتکل الجاقی اول آن است که مقررات اخیرالذکر عمدتاً به اثرات چنین رویه‌ای اشاره می‌کند، در حالیکه کنوانسیون منع روشهای اغیر محیط زیست محیطی به استفاده عمدی از یک شیوه به منظور ایجاد تغییرات در محیط زیست اشاره دارد (32).

آلودگی محیط زیست

قرآن کریم و همچنین دانشمندان محیط زیست به شدت بر روی حفظ و نگهداری آن تأکید دارند و حیات بشر را وابسته به آن می‌دانند، عبارتند از: هوا، آب، خاک و زمین، گیاهان و حیوانات. البته این عناصر تشکیل‌دهنده همان چیزی است که اغلب آن را محیط زیست می‌نامند. سلامت محیط زیست زمانی دچار مخاطره می‌شود که این اجزا آلوده شده باشد. تمام این اجزا در صورت آلوده شدن به محیط پیرامون، تأثیر منفی به جای می‌گذارد و در نهایت به سودجوییها و استفاده بی‌رویه بشر از طبیعت بر می‌گردد. منظور از آلوده ساختن محیط زیست، ورود هرگونه عامل یا ماده به محیط زیست است؛ به گونه‌ای که موجب صدمه زدن به بافت محیط گردد و ظرفیت‌های تبدلی و تطبیق‌پذیری یا تحمل محیط، توان جذب و مقابله یا پالایش آن را نداشته باشد (33).

آلودگی محیط زیست آنقدر مهم است که تمام کره زمین را مشکل ساز می‌کند و اثر آن در یک کشور ممکن است باعث آلودگی آن در دیگر مناطق را به دنبال داشته باشد. به طور مثال خسارات وارده در

جریان تجاوز عراق به خاک کویت در سال 1999 که به تخریب و آلودگی زیست محیطی همسایگانش از جمله ایران انجامید، جنبه فرامرزی و بین الملل دارد (34).

نتایج زیان بار آسیبهای زیست محیطی برگشتناپذیر است، آلودگی اثر مشترک و جمعی دارد، آلودگی افزایش یافته و با سایر علل جمع می شود و در مدت زمان طولانی بر زنجیره غذایی تاثیرات مخربی گذاشته و فاجعه به بار می آورد، خسارات زیست محیطی، آثاری فراتر از زیان به همسایگان دارد، ممکن است خسارات به صورت جمعی وارد شده و اسباب متعددی داشته باشد و یا اینکه آثار جمعی داشته باشد، این خسارت ممکن است از مکان بروز خود، ساطع شود و سرانجام، اثبات رابطه سببیت آن بسیار دشوار است (35)

بر اساس مطالب بالا، هر یک از آلودگی های اجزای حقوق محیط زیست از دیدگاه حقوق بشر دوستانه و اسلام به طور جداگانه پرداخته می شود.

آلودگی آب

اصطلاح آلودگی آب اشاره به تغییر محلول یا معلق یا تغییر درجه حرارت و دیگر خواص فیزیکی و شیمیایی و بیولوژیکی آب در حدی که آن را برای مصرفی که برای آن مقرر است مضر یا غیر مفید سازد (36).

امروزه غلبه بر بحران جهانی آب، دستیابی به آب و امنیت محیط زیست یکی از مهمترین چالش ها است. بر اساس تخمین، حدود یک میلیون نفر فاقد دستیابی به یک مقدار کافی آب هستند. در حالیکه حدود 2 الی سه میلیون نفر هر ساله از بیماری هایی که مرتبط با آب است رنج می برند و تقریباً حدود 4 میلیون بدون مکان های بهداشتی کافی هستند (37). به طور مثال تا قبل از قانون 30 دسامبر 2006 در نظام حقوقی فرانسه حق بهره مندی از آب سالم مورد شناسایی صریح قرار نگرفته بود (38).

از آنجا که آب برای بقا بسیار حیاتی است، دسترسی داشتن به آن برای سازمان های بشردوستانه اولویت دارد. با بررسی و تفحص در آیات قرآنی، روایات مختلف و همچنین در اسناد حقوق بشردوستانه به روشنی می توان اهمیت حیاتی آب را دریافت.

در بیشتر ادیان الهی از جمله اسلام، مسیحیت، یهودیت، آب ماده پاک کننده محسوب می شود. کلمه آب در 43 سوره قرآن کریم، 63 بار تکرار شده است و کلمات رودخانه یا نهرها 52 بار در قرآن آمده است. سایر کلمات از جمله چشمه ها، باران، ابرها، تگرگ با تعداد کمتری در قرآن ذکر شده است (39).

خداوند آب را مایه حیات و منشاء گیاهان و حیوانات می داند. خداوند با آوردن آیه (جعلنا من الماء کل شیء) و (خلق کل دابة من ماء) حیات و زندگی همه موجودات زنده را وابسته به آب می داند (40) و حتی در آخرت نیز یکی از پاداش های انسان های بهشتی، خوردن آب گوارا است که ذوزخیان از خوردن آن منع شده اند (41). خداوند متعال علاوه بر وابسته بودن حیات موجودات زنده به آب، توان مرگ و نابودی بشر را در آب نیز قرار داده است. به طور مثال در این رابطه می فرماید که قوم های ستمگر مانند قوم نوح را با آب به هلاکت رساندیم (42).

هر چند که آب به عنوان مایه حیات و تداوم زندگی بشر مهم و حیاتی است اما در این میان، نقش آب شیرین مهمتر و مطلوبتر است؛ زیرا که آب شور و تلخ، نمی تواند باعث تداوم زندگی موجودات زنده داشته باشد (43). بر این اساس در کلام خداوند از آب شیرین و گوارا با عنوان رزق و روزی الهی یاد شده است (44).

علاوه بر بعد مادی که تداوم حیات در آب است، از بعد معنوی نیز آب زمینه آرامش روحی و روانی بشر را فراهم می آورد (45). افزون بر این، تطهیر و نظافت ظاهری و جسمی بشر را نیز سبب می شود (46). شاید به این دلیل است که در دین اسلام تنها پس از (وضو گرفتن) شستن بخش هایی از بدن با آب پاک می توان فریضه نماز را به جا آورد.

در آیه 45 سوره کهف خداوند حیات و زندگی آدمیان را به آبی تشبیه نموده که از آسمان فرود می آید موجب رشد و نمو نباتات می گردد و سپس دوران کوتاه حیات نباتی آن به انجام و پایان می رسد. نکته بسیار زیبا در همان اصل تشبیه است که حیات، آب است و آب حیات است. رویش و رشد نیز از برکات همین آب حیات است (47).

با توجه به اهمیت و نقش آب، مصرف بهینه آب به ویژه در جاهایی که کمبود آب وجود دارد، امری لازم و ضروری است. خداوند نیز به وفور از انسان ها خواسته تا از هرگونه گونه اسراف و تبذیر نعمتهای خدای بکوشند، در غیر این صورت برادران شیطان اند (48)، به طوری که هرگونه مصرف نابجا

و نادرست از آب، به معنای عمل اسراف و زیاده روی شناخته شده (49) و کسانی که از مصرف بهینه تجاوز می‌کنند به عنوان مفسدان در زمین از زیان‌کاران محسوب می‌شوند (50) که خداوند آنان را دوست ندارد (51) و هدایت نخواهد کرد (52) و سرانجام این اسراف کاران، آتش دوزخ است (53). بنابراین با آوردن کلام خداوند، آیا آلوده کردن آب حتی در زمان جنگ جایز است؟

این مطلب نیز از دیدگاه حقوق بشردوستانه نادیده گرفته نشده و از آلوده کردن و استفاده نادرست از آن به شدت نفی شده است. به طور مثال بر اساس 1977 بند 2 ماده 54 پروتکل الحاقی اول، حمله، تخریب انتقال یا غیر قابل استفاده کردن اموالی که برای بقای سکنه غیرنظامی ضروری است، نظیر مناطق و محصولات کشاورزی آب آشامیدنی و کارگاههای آبرسانی به خصوص به این منظور که ارزش آنها برای تغذیه سکنه غیرنظامی یا طرف مخالف، سلب شود با هر انگیزه‌ای که باشد ممنوع است (54).

آلوده کردن تجهیزات عرضه کننده آب و مواد غذایی به سم نیز در جنگ ممنوع است (55). علاوه بر این امر، بر اساس ماده 6، بند 1، بخش a، کار گذاشتن هر تله انفجاری که با هر روشی مورد حمله قرار گرفته و همراه شده‌اند با نوشیدنی و غذا در همه شرایط ممنوع است (56).

آلودگی هوا

با پیشرفت تمدن بشری و توسعه فناوری ازدیاد روزافزون جنعبیت، در حال حاضر دنیا با مشکلی به نام آلودگی هوا و زمین مواجه شده است که زندگی ساکنان کره زمین را تهدید می‌کند. در واقع آلودگی هوا یکی از پدیده‌های زندگی مدرن امروزی و ناشی از پسماندهایی است که در اثر فعالیتهای شبانه‌روزی بشر به وجود می‌آید. این پسماندها ناشی تولید مواد غذایی، صنعتی، کالاهای مختلف و انرژی است. شاید بتوان علل اصلی آلودگی هوا در احتراق ناقص جستجو کرد که طی آن بر اثر عدم سوخت‌رسانی کامل و یا نسبت نامناسب هوا و سوخت، پس از احتراق، موادی که سوخته نشده وارد هوا می‌شود. از آنجایی که این مواد بر روی کل حیات اثر سوء می‌گذارند، به عنوان آلوده‌کننده هوا از آنها یاد می‌شود (57).

آلودگی هوا به معنای ورود مستقیم یا غیر مستقیم مواد یا انرژی به داخل هوا توسط انسان می‌باشد که منجر به آثار مضر می‌شود که سلامتی انسان را به خطر می‌اندازد، به منابع زنده و اکوسیستم و جنس مواد آسیب می‌رساند و مانع دسترسی به وسائل رفاهی و دیگر کاربردهای قانونی از محیط زیست می‌شود.

آلودگی هوا بویژه در مناطق شهری و شهرهای بزرگ یک مسئله است که هم در کشورهای توسعه یافته و هم در حال توسعه یک مشکل به حساب می‌آید (58).

اگرچه آلودگی هوا بعضی اوقات می‌تواند یک پدیده محلی باشد، اما واضح است که ضرورتاً یک مسأله جهانی به حساب می‌آید. مواد آلوده‌کننده ممکن است تا فواصل دوردست انتقال یابد. آثار آلودگی هوا ممکن است برخی اوقات تا یک هزار کیلومتر دور از منبع اصلی خود ظاهر شوند. بنابراین پرواضح است، آلودگی هوا به یک واکنش بین‌المللی نیاز دارد (59).

هوا نیز همانند آب یکی از عوامل فوالماده مهم حیاتی برای زندگی انسان است؛ عامل حیاتی که بدون آن حتی لحظه ای زندگی امکان پذیر نیست. این عامل حیاتی اطراف زمین را فرا گرفته است و ما اکسیژن مورد نیاز خود را به وسیله تنفس از هوا می‌گیریم. در هوا مقادیر زیادی اکسیژن وجود دارد و گیاهان نیز پیوسته این موجود را تجدید می‌کنند و نمی‌گذارند این ماده حیاتی از اندازه لازم کسر شود. در اسلام از تأثیر شگرف هوا بر جسم و جان سخن رفته و آثار مخصوص هوای هر فصل بیان شده است. در مورد نقش با اهمیت و حیاتی باد، قرآن می‌فرماید: «خداست که بادهای را فرستاد تا ابری را برانگیزد، پس ما آن را به سوی سرزمین مرده رانندیم و زمین را پس از مردگی‌اش به وسیله آن زنده کردیم (60).

خداوند از انسانها می‌خواهد تا زمین را بعد از اصلاح فساد و تباهکاری نکنند (61) و یا در جایی دیگر می‌فرماید: باستان خود خویشتن را به هلاکت و خطر نیندازید (62). از این آیه می‌توان اینگونه استدلال کرد که آلوده کردن هوای محیط زیست، فساد در زمین محسوب می‌شود و از آنجا که حیات همه موجودات زنده به هوا وابسته است، باید از ورود آلودگی آن جلوگیری کرد تا انسان به دست خود به هلاکت نیفتد.

دیوان بین‌المللی دادگستری با اشاره به تصویب قطعنامه 47/37 مورخ 35 نوامبر 1992 مجمع عمومی در مورد حفاظت از محیط زیست در درگیری‌های مسلحانه اعلام کرد که «مجمع عمومی این دیدگاه کلی را تأکید می‌کند که تخریب محیط زیست که با ضرورت نظامی توجیه نشوند به صورت غیر متناسب انجام شده باشد، به روشنی مغایر با حقوق بین‌الملل موجود است. (63).

در زمان حاضر نیز این امر (آلودگی هوا) در قالب جنگ افزارهای شیمیایی آورده شده است. در طول تاریخ تلاش های بسیاری برای اعمال ممنوعیت استفاده از جنگ افزارهای شیمیایی شده است. به طور مثال، بر طبق ماده 23، بخش a مقررات لاهه، استفاده از سم یا سلاح های سمی ممنوع است (64).

آلودگی خاک و زمین

خاک نخستین و گرانبهاترین مایه تشکیل دهنده مایه تشکیل دهنده کره زمین و منبع همه برکات و گهواره زندگی ابناء بشر محسوب می شود. خاک از مواد معدنی موحود در پوسته زمین تشکیل شده، به طوری که اجزاء موجودات زنده از آنها ساخته شده است. آیه 14 سوره الرحمن در تأیید این مطلب چنین می گوید: انسان را از گل خشکیده ای همچون سفال آفریدیم. خداوند زمین (پوشش خاک) را به عنوان «سنگفرشی» کرده است که ابناء بشر، در آن سکنی می کنند و از نعمات و برکات آن بهره مند می شوند (65) و یا در جایی دیگر خداوند می فرماید: «از آنچه که روزی شما ساخته شده بخورید و بیاشامید و در زمین به فساد و فتنه انگیزی نپردازید» (66).

در حقوق بشردوستانه نیز این مهم رعایت شده و از دولتها می خواهد تا هنگام استفاده از مین های زمینی، مراقبتهای خاصی را انجام دهند تا اثرات کورکورانه سلاح به حداقل برسد (67)؛ هر چند که این قاعده به طور کلی به حفظ محیط زیست اشاره نشده است اما یک قانون عامی است زیرا مهمات منفجر نشده در زیر خاک با گذشت زمان تجزیه شده و در اثر فعل و انفعالات شیمیایی مواد زهر آلود اثر نامطلوبی بر خاک می گذارد.

در حقوق بشردوستانه تهدید و استفاده از سلاح های هسته ای، یک موضوع کنترل سیاسی است که اصول تناسب، محدودیت خسارت به خاک دشمن، همینطور خطر آسیب به سرزمین کشور دوست را باید در نظر داشته باشد. (68).

بر اساس ماده 7 پروتکل دوم کنوانسیون سلاح متعارف، محل زمین های مین گذاری شده باید ثبت شود و در هر زمان ممکن بر اساس توافق دوجانبه به انتشار آنها بپردازد (69).

استفاده از گازهای سمی، خفه کننده ها و دیگر گازها و کاربرد انواع مایعات، مواد مشابه یا ادوات و ابزارهای شبیه به آنها در جنگ ممنوع است (پروتکل گازها 1925، ماده 23، بخش اول مقررات لاهه)

همچنین استفاده از عوامل آتش‌زا برای اهداف نظامی ممنوع است. این ممنوعیت برای آثار جانبی غیر عمومی و غیر مهم سایر مهمات مجاز اعمال نمی‌شود (70).

کنوانسیون سازمان ملل نیز در مورد سلاح‌های شیمیایی 13 ژانویه 1993، ممنوعیتهای جامعی را در ارتباط با توسعه، تولید، ذخیره، انتقال و استفاده از سلاح‌های شیمیایی همینطور مقررات کنترل بین‌المللی اجرای این مقررات در بردارد. (71).

از بین بردن حیوانات و گیاهان

حیوانات و گیاهان سودمندی زیادی وجود دارد و بدون حضور آنها، حیات انسان و سایر گونه‌های دیگر، غیر ممکن می‌گردد. هیچکدام از آنها، بی‌هدف و عبث خلق نشده‌اند. خداوند متعال در آیات 32 – 24 سوره عبس چنین می‌فرماید: «پس انسان باید به خوراکش با تأمل بنگرد. ما آب فراوانی فرو ریختیم، سپس زمین را از هم شکافتیم. پس در آن دانه‌های فراوان، انگور، سبزیجات، زیتون، درخت خرما بوستان‌های پر از درخت تناور و بزرگ و چراگاه رویانیدیم تا مایه برخورداری شما و دام‌هایتان باشد (72). خداوند در سوره 19 – 18 مؤمنون می‌فرماید: و از ابر آبی به اندازه فرو می‌فرستیم و آن را در زمین جا میدهم و ما در بردن تواناییم و با آن باغهای خرما و انگور برای شما تولید می‌کنیم که هم فرآورده‌های زیادی در آن برای شما هست و هم از آن می‌خورید.

از امام صادق نقل شده است که فرمودند: پیامبر هنگامی که لشکری را برای جهاد می‌فرستاد، فرمانده لشکر را دعوت می‌کرد و او را در کنار خود می‌نشاند و یارانش را در مقابل خود قرار می‌داد و سپس فرمود: به سوی جهاد حرکت کنید، پیمان‌شکنی نکنید و هیچ درختی را قطع نکنید، مگر اینکه ناچار شدید. همچنین در روایت دیگری نیز از امام صادق نقل شده است که پیامبر هنگامی که فرماندهی را برای جهاد اعزام می‌داشت می‌فرمود: «درخت نخل را آتش نزنید و آن را در آب غرق نکنید و درخت باروری را قطع نکنید و زراعتی را نسوزانید... و چهارپایان حلال گوشت را نکشید، مگر اینکه برای غذایتان ناچار شوید. (73).

بر اساس بند 4 ماده 2 پروتکل سوم کنوانسیون سلاح‌های متعارف نیز، استفاده از سلاح‌های تصادفی علیه جنگل‌ها یا دیگر انواع گیاهان ممنوع است، مگر اینکه این مناطق طبیعی به وسیله طرف مخالف

به منظور پوشش، پنهان شدن یا استتار یک هدف نظامی مورد استفاده قرار گرفته باشد یا خود آنها اهداف نظامی باشد. همچنین بر اساس ماده 6، بند 1 بخش a این پروتکل، استفاده از تله‌های انفجاری که با هر روشی مورد جمله قرار شده‌اند با حیوانات یا مراقبت از آنها در همه شرایط ممنوع است (74).

نتیجه‌گیری

دیدگاه اسلام و حقوق بین الملل بشردوستانه بر حفظ محیط زیست و جلوگیری از تخریب این موهبت الهی است. اسلام و حقوق بشردوستانه هرکدام از منظر خود به حفاظت از محیط زیستی پیرامون بشر تاکید ویژه ای داشته و این امر را از دریچه قواعد مختلف تبیین نموده اند.

بدون تردید می توان یکی از قربانیان اصلی جنگهای بشر از ابتدا تا کنون را محیط زیست بر شمرد که در برخی اوقات اثرات مادی و معنوی این بحران بر بشریت ، بعد از سپری شدن سالیان سال مشخص و آشکار می گردد.

قواعد و مقررات مندرج در اسلام به عنوان مبین خاتمیت و جامعیت ادیان الهی و اسناد بشر دوستانه بر مبنای فطرت و کرامت انسانی استوار است، همچنین آلوده نمودن عناصر محیط طبیعی یکی از مصادیق جرم در اسلام و همچنین حقوق بشردوستانه محسوب می‌شود. و این امور نمایانگر این مهم می باشد که منابع اسلامی و به خصوص کلام وحی الهی چندین قرن قبل از بروز اولین سند بشردوستانه توسط اشخاص بین المللی به اهمیت حفظ محیط زیست به عنوان امانتی الهی پرداخته و حفاظت از آن را وظیفه بشریت دانسته است.

بدون داشتن محیطی سالم و امن، ادامه زندگی برای انسان‌ها دشوار و بر کیفیت زندگی آنها در تمامی شئون تأثیرات منفی می گذارد.

Societal attitudes towards Islam and International Humanitarian Law on Environmental Protection

Mahmood Golestani * _ ** Elham Pahlevani

Abstract

The main goal of protecting the environment in the Islamic sources and documents humanitarian avoid damaging natural elements. The Environment is God's gift that benefits and the preservation of its effects on human life and promote human dignity, growing to be. Islamic law and international human rights instruments related to environmental rules aimed at the common good of humanity, especially consider and express the right of the environment has obligations and responsibilities, the environment. Therefore, any action that is inconsistent with the common interests of humanity must be prosecuted.

Origins of human rights, human dignity issue. Holy Quran verse ٧٠ of Sura Asra Board "va Laqhad Karramna Bani Adam" focuses on the creation of mankind glorify God. One of the main tasks of human lives, except that it's important to live in a safe environment, not possible.

The importance of environmental conservation for human society and the increasing risks due to armed conflict and the advancement of technology, it puts at risk the natural elements, the idea of environmental protection in the international community that the activities of international law, the Many international conventions and multiple sources of data.

In a word, it can be concluded that the Islamic authoritative sources (several centuries before the emergence of the first document of humanitarian) aid documents and has a special emphasis on the environment and people, especially the destruction of the environment, armed conflict picks discouraged.

Key Words: Islam, international humanitarian law, Preserve and protection of the environment.

* MA in International Law, Damghan Branch , Islamic Azad University.Email: Golestani.m22@gmail.com

* MA in Political Science, Mashhad Branch, Islamic Azad University , Email: pahlevani.e22@gmail.com

منابع مورد استفاده:

- 1- مشهدی، علی، *ترمینولوژی حقوق محیط زیست*، تهران، خرسندی، چاپ اول، 1389، صص 212 – 211.
- 2- کیس، الکساندر چارلز و دیگران، *حقوق محیط زیست*، جلد اول، ترجمه محمد حسن حبیبی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ دوم، 1384، ص 6.
- 3- فیروزی، مهدی، *حق بر محیط زیست*، تهران، انتشارات جهاد دانشگاهی، 1384، ص 53.
- 4- مشهدی، علی، *پیشین*، ص 212.
- 5- کیس، الکساندر چارلز و دیگران، *پیشین*، ص 6.
- 6- رجبی، عبدالله، *(بررسی معیارهای ویژه در طراحی نظام مسئولیت مدنی خسارات زیست محیطی)* در: محسن‌زاده، احمدعلی و دیگران، *حقوق محیط زیست (نظریه‌ها و رویه‌ها)*، تهران: خرسندی، چاپ اول، 1388، ص 159.
- 7- کیس، الکساندر چارلز و دیگران، *پیشین*، ص 211 – 210.
- 8- مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیما، *محیط زیست در اسلام*، فابل دسترس در: http://pajuhesh.irc.ir/product/book/show/id/1639/indexId/169269/book_keyword/function.require
- 9- اسماعیلی، عباس و دیگران، *(حفاظت محیط زیست در اسلام)*، مجله دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان، زمستان 1386، دوره ششم، ص 56.
- 10- بنگرید به: *قرآن کریم*، سوره انعام: آیه 165 ترجمه مهدی الهی قمشه‌ای، قم: انتشارات قاطمه الزهراء، چاپ اول، 1387، ص 150.
- 11- بنگرید به: *قرآن کریم*، سوره هود: آیه 61، *پیشین*، ص 228.
- 12- بنگرید به: *قرآن کریم*، سوره روم: آیه 41، *پیشین*، ص 408.
- 13- بنگرید به: *قرآن کریم*، سوره بقره: آیه 27، *پیشین*، ص 5.
- 14- مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیما، *محیط زیست در اسلام*، فابل دسترس در: http://pajuhesh.irc.ir/Product/book/show/id/1639/book_keyword//indexId/169269.
- 15- بنگرید به: سوره جمعه: آیه 1، ص 553، سوره اعراف: آیه 56، ص 157، سوره رعد: آیه 13، *پیشین*، ص 250.
- 16- اسماعیلی، عباس و دیگران، *پیشین*، ص 56.
- 17- تقی‌زاده انصاری، مصطفی، *حقوق محیط زیست در ایران*، تهران، سمت، چاپ دوم، 1387، ص 42.
- 18- محمدزاده رهنی، محمدرضا، *(بررسی مبانی فقهی حفاظت از محیط زیست)*، فصلنامه تخصصی فقه و تاریخ تمدن، پاییز 1389، شماره 25، ص 182.
- 19- نگاه کنید به: تقی‌زاده انصاری، مصطفی، *پیشین*، ص 39 – 38.
- 20- شرقی، عبدالعلی، *(بررسی موضوع عملکرد سازمان ملل متحد در حفاظت از محیط زیست و توسعه پایدار)* در: محسن‌زاده، احمدعلی و دیگران، *پیشین*، صص 380 – 379.
- 21- تحقیقی از دانشگاه هاروارد در مجله حقوق هاروارد، *حقوق بین‌الملل محیط زیست*، ترجمه فضل‌الله موسوی، تهران، میزان، چاپ اول، 1380، ص 368.
- 22- همان، ص 376.
- 23- ممتاز، جمشید، (توسل به سلاح هسته‌ای و حمایت از محیط زیست - آورده دیوان بین‌المللی دادگستری) ترجمه محمود صوراسرافیل، فابل دسترس در: <http://www.ghavanin.ir/PaperDetail.asp?id=1153>

- 24- فلک، دیتر، *حقوق بشردوستانه در مخاصمات مسلحانه*، ترجمه قاسم زمانی و دیگران، تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهر دانش، چاپ اول، 1387، ص 29.
- 25- ساعد، نادر، *حقوق بشردوستانه و سلاحهای هسته‌ای*، تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهر دانش، چاپ اول، 1386، ص 32.
- 26- احمدآبادی، عیسی، *(حمایت از افراد و اموال غیر نظامی در مخاصمات مسلحانه از دیدگاه حقوق بین الملل و اسلام)* پایان نامه دوره کارشناسی ارشد رشته حقوق بین‌الملل، استاد راهنما: ابراهیم بیگزاده، مشاور: قاسم زمانی، مشهد، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، سال تحصیلی 85 - 86، ص 5.
- 27- کنعانی، محمدطاهر، هاجر سیاه‌رستمی و کتایون حسین‌زاده، *حقوق بین‌الملل بشردوستانه ناظر بر حمایت از افراد در درگیری‌های مسلحانه (مجموعه اسناد ژنو)*، تهران، جمعیت هلال احمر جمهوری اسلامی ایران، چاپ دوم، 1385، ص 338.
- 28- همان، ص 349.
- 29- هنکر تر، ژان ماری و لوئیس دوسوالد بک، *حقوق بین‌المللی بشردوستانه عرفی*، جلد اول، ترجمه دفتر امور بین‌الملل قوه قضاییه جمهوری اسلامی ایران و کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، تهران، مجمع علمی و فرهنگی مجد، چاپ اول، 1387، ص 244.
- 30- زکی، ناظر حسین، حمایت از محیط زیست در جنگ‌ها (قسمت دوم)، فرهنگ جهاد، پاییز 1386، شماره 49، قابل دسترس در: <http://www.hawzah.net/fa/MagArt.html?MagazineArticleID=63859&ParentID=82491>.
31. Ibid
- 32- هنکر تر، ژان ماری و لوئیس دوسوالد بک، *پیشین*، ص 260.
- 33- گروه صلح کرسی حقوق بشر، صلح و دموکراسی یونسکو دانشگاه شهید بهشتی، *حقوق زیست‌محیطی بشر*، تهران، دادگستر، چاپ اول، 1389، ص 33.
- 34- زمانی، سید قاسم، *(جرم‌انگاری تخریب محیط زیست در حقوق بین‌الملل)*، در کتاب: محسن‌زاده، احمدعلی و دیگران، حقوق محیط زیست (نظریه‌ها و رویه‌ها)، تهران: خرسندی، چاپ اول، 1388، ص 142.
- 35- رجبی، عبدالله، همان.
- 36- زاهدی، عاطفه، *مجموعه قوانین و مقررات محیط زیست*، تهران، انتشارات جاودانه، جنگل، 1391، چاپ اول ص 79.
- 37- زارعی هدک، محمد و معصومه زارعی هدک، *حقوق بشر، توسعه پایدار*، تهران، انتشارات کتاب آوا، چاپ اول، 1390، ص 77.
- 38- مشهدی، علی، *(حق برخورداری از محیط زیست سالم در حقوق فرانسه)*، مجله پژوهشهای حقوقی، نیمسال دوم 1389، شماره 18، ص 291.
- 39- اسماعیلی، عباس و دیگران، *پیشین*، ص 57.
- 40- بنگرید به: سوره انبیاء: آیه 30: ص 324. و سوره نور: آیه 45: ص 356، *پیشین*.
- 41- بنگرید به: سوره‌های اعراف: آیه 50: ص 156، ابراهیم: آیه 16: ص 257، واقعه: آیه 68: ص 536، *پیشین*.
- 42- بنگرید به: سوره قمر: آیات 11 و 12، *پیشین*، ص 529.
- 43- بنگرید به: سوره فاطر: آیه 12، *پیشین*، ص 436.
- 44- بنگرید به: سوره بقره: آیه 60، *پیشین*، ص 9.
- 45- بنگرید به: سوره انفال: آیه 11، *پیشین*، ص 178.
- 46- بنگرید به: سوره بقره: آیه 222، *پیشین*، ص 35.
- 47- قره چلو، سعید، اهمیت الگوی مصرف و قداست آب از دیدگاه اسلام و قرآن، قابل دسترس در: http://www.jkmt.ir/index.php?option=com_content&view=article&catid=15:1388-09-12-04-07-09&id=4838:1388-09-12-03-38-20

- 48- بنگرید به: سوره اسراء: آیه 27 پیشین، ص 284.
- 49- بنگرید به: سوره اعراف، آیه 31، پیشین، ص 154.
- 50- بنگرید به: سوره بقره: آیه 27، پیشین، ص 5.
- 51- بنگرید به: سوره انعام: آیه 141، پیشین، ص 146.
- 52- بنگرید به: سوره غافر: آیه 28، پیشین، ص 470.
- 53- بنگرید به: سوره غافر: آیه 43، پیشین، ص 472.
- 54- کنعانی، محمدطاهر، هاجر سیاه‌رستمی و کتابیون حسین‌زاده، پیشین، ص 348.
- 55- فلک، دیتر، پیشین، ص 203.
- 56- همان، ص 181.
- 57- پورهایمی، سیدعباس و دیگران، *(آلودگی هوای تهران و حق شهروندان بر محیط زیست سالم)*، مجله پژوهشهای حقوقی، نیمسال دوم 1389، شماره 18، ص 178.
- 58- گوندلینگ، لوتار و دیگران، *حقوق محیط زیست*، جلد دوم، ترجمه محمد حسن حبیبی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول، 1381، ص 26.
- 59- همان، ص 27.
- 60- اسماعیلی، عباس و دیگران، پیشین، ص 57.
- 61- بنگرید به: سوره اعراف: آیه 56، پیشین، ص 157.
- 62- بنگرید به: سوره بقره: آیه 195، پیشین، ص 30.
- 63- ساعد، نادر، پیشین، ص 156.
- 64- فلک، دیتر، پیشین، ص 191.
- 65- اسماعیلی، عباس و دیگران، پیشین، ص 58.
- 66- بنگرید به: *سوره بقره: آیه 60*، پیشین، ص 9.
- 67- هنکر تز، ژان ماری و لوئیس دوسوالد بک، پیشین، ص 423.
- 68- فلک، دیتر، پیشین، ص 202.
- 69- همان، ص 183.
- 70- همان، ص 203.
- 71- همان، ص 206.
- 72- اسماعیلی، عباس و دیگران، پیشین، ص 58.
- 73- تقی‌زاده انصاری، مصطفی، پیشین، ص 39.
- 74- فلک، دیتر، پیشین، ص 191 و 181.